

Komentar in karta: 2/1

SLA V180.01 'kmetija'

Jožica Škofic

1. Gradivo

Za pomen 'zemljišče s hišo in gospodarskimi poslopji', knj. *kmetija* (*i*), je v slovenskih narečjih najpogostejše poimenovanje *grunt*, redka je (dolenjska) glasoslovna različica *grnt*. V T223 in T275 je pojasnjeno, da izraz pomeni 'veliko kmetijo', podobno se tudi v T137 izraz *grunt* uporablja za poimenovanje velikega posestva ob nevtralnem *kmetija*, v T373 je pojasnjeno, da se tako lahko imenuje 'majhno ali veliko posestvo', v T031 pa se izraz uporablja v pomenu 'majhna kmetija'; v T412 se izraz *grunt* uporablja za zemljo z malo gozda in malo travnika. Za T016, T025, T397, T402 in T409 je zapisano, da izraz *grunt* pomeni 'zemljo' oz. 'posest', tudi za T370 je zapisano, da izraz pomeni 'posestvo', v T152 pa, da gre za »vsa poslopja skupaj«, medtem ko se izraz *kmetija* uporablja v pomenu 'z zemljiščem'. Za T391 je zapisano, da gre za pomen 'kar je doma, dvorišče', podobno tudi v T154 izraza *grunt* ne uporabljajo v pomenu 'kmetija', pač pa sta to »hlev in lopa skupaj, morda tudi še s skednjem«. Pogost je tudi leksem *kmetija* z zahodnoslovensko glasoslovno različico *hmetija* (v T394 je leksem zapisan s pojasnilom, da gre za 'kmetijo večjega obsega' ob nevtralnem *grunt*, v T378 pa, da gre za novejši izraz ob starejšem *grunt*) ter s primorskima različicama *kumetija* in enkratnico *kimetija* ter redko panonsko izpeljanko *kmetstvo* (v T370 s pojasnilom, da gre za 'posestvo s konji'). Na koroška narečja (in redke govore sosednjih narečij, ki so v prostorskem stiku z njimi) je omejena raba leksema *pavrnija* (v T364 z oznako zastarelo ob nevtralnem *grunt*). Redko se uporabljajo drugi leksemi, npr. *domaćija* (v T408 s pojasnilom, da gre za pomen 'samo poslopja, brez zemlje', medtem ko se izraz *grunt* uporablja za pomen '(hiša) z zemljo vred') in *gazdija*. Redke in geografsko omejene so tudi germanske izposojenke *birtšaft* (v T314 s pomenom 'posestvo'), *virstvo* (v T391 s pojasnilom, da gre za 'kmetijo z njivami, travniki, gozdovi'), *havženga* (v T031 s pojasnilom, da gre za 'veliko kmetijo') z enkratno besedotvorno različico *havžih* in romanska izposojenka *kontadinanča*.

2. Morfološka analiza

kmetija < *(*къmet*)-(ij)-a ← **къmet-ъ* 'kmet' ← rom. **comete* < lat. *comes*, rod. *comitis* 'spremljevalec, družabnik' (z narečno asimilacijo *km* ≥ *xm* v T100, T102–T104, T109, T115, T117–T119, T122–T124, T138, T148, T149, T151–T154, T170, T174 in T234 (Ramovš 1924: 230); z drugotnim *u* v sklopu -*km*- (anaptiksa) v T065, T074, T075, T078–T080 in drugotnim *i* v sklopu -*km*- v T077)

kmetstvo < *(*къmet*)-ъstv-o

posestvo < **po-sěst-bstv-o* ← **po-sěst-b* (< **po-sěd-t-b* 'kar je zasedeno, zavzeto, pridobljeno v last') ← **po-sěsti* ← **po-* 'po' + **sěsti* (< **sěd-ti*) 'sesti'

domačija < **dom-a-ť-(ij)-a* ← **dom-a-ť-b* 'domač' ← **dom-a* 'doma' ← **dom-ŕ* 'dom, hiša'

domovina < **dom-ov-in-a*

premoženje < **per-mož-e-n-bj-e* ← **per-moti* ← **per-* 'skozi, prek, čez, k' + **moti* (< **mog-ti*) 'moči'

lastnina < **volst-ŕn-in-a* < **volst-b* (< **vold-t-b*) 'oblast, vladanje, volja' ← **volsti* (< **vold-ti*) 'vladati'

lastina < **volst-in-a*

gospodarstvo < **gospod-ar-bstv-o* ← **gospod-ar-b* 'gospod, gospodar'

pohišstvo < **po-(xyš)-bstv-o* ← **po* 'po' + **xyš-a* 'hiša' (stvnem. *hūs* *[hūš] 'hiša' (> nem. *Haus* 'hiša'))

zemlja < **zeml-a* 'zemlja'

breg < **berg-ŕ* 'breg'

grunt < *(*grunt*)-ŕ ← srvnem. *grunt* 'tla, zemlja, posestvo', nem. *Grunt* 'tla, zemlja, temelj, osnova' (z razvojem *grunt* > **grant* ≥ *garnt* v T237, T244, T246, T248, T293)

pavrnija < *(*pavr-n*)-(ij)-a ← *(*pavr*)-ŕ ← bav. nem. *Pauer* za nem. *Bauer* 'kmet' (*b* > *p*-)

havženga < *(*xavžəng*)-a ← nem. *Hausung* 'stanovanje, stanovanjska hiša' (pred prehodom **ž* > *z* > *s*)

havžih < *(*xavžix*)-ŕ ← verjetno nem. *hauseigen* 'spadajoč k hiši' ali nem. *Hausung* 'stanovanje, stanovanjska hiša' (pred prehodom **ž* > *z* > *s*)

huba < *(*xub*)-a ← stvnem. *huoba*, srvnem. *huobe* 'posestvo določene velikosti, tj. tako veliko, da na njem lahko preživi ena družina' (> nem. *Hube* 'huba')

želarija < *(*želar*)-(ij)-a ← *(*želar*)-ŕ ← srvnem. *seller* (< *seldener*, *seldner*) 'kočar, najemnik, dninar' (> bav. nem. *Söller* 'kočar')

maselj < *(*masl*)-bc-b 'četrtr grunta' ← *(*masl*)-b ← avstr. bav. nem. *Maßlein* 'mera'

virstvo < *(*virt*)-bstv-o ← nem. *Wirt* 'gospodar'

birtšaft < *(*birtšaft*)-ŕ ← srvnem. *wirtschaft* 'gospodarstvo' (> nem. *Wirtschaft* 'gospodarstvo')

freta < *(*fret*)-a ← srvnem. *vrete* (< *vrate*) 'ogor, goličava' (> avstr. bav. nem. *Frette* 'borna majhna zapuščena kmetija')

gazdija < *(*gazd*)-(ij)-a ← hrv. *gazda* 'gospodar' ← madž. *gazda* 'gospodar'

imanje < *(*imañ*)-e ← hrv. *imanje* 'lastnina, nepremičnine'

kontadinanča < *(*kontadinanč*)-a ← furl. *contadinance* 'kmetija'

bajta < *(*bajt*)-a ← ben. it. *baita*, furl. *baite* 'koča, bajta'

bajtrga, nejasno, verjetno v zvezi z *bajta*

grumbla, nejasno

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *želarija* 'majhna kmetija' v T368, *grumbla* kot starejši izraz za 'kmetijo' v T245, *imanje* v T411, *zemlja* v T331, *posestvo* v T086 in *gospodarstvo* v T409 s pomenom 'zemlja in stavbe'.

Kot enkratnica s *havž-* je kartiran leksem *havžih* v T027.

Kot tretji in nadaljnji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *grunt* v T043, T112, T118, T326, T415 in različica *grnt* v T247, *bajtrga* 'majhna kmetija' v T031, *bajta* 'mala kmetija' v T212, *breg* v T112, *birtšaft* v T312 in T322, *domaćija* in *domovina* v T372, *freta* v T415, *kajža* v T201, *kmetija* v T097, T148, T234, T392, T415 in različica *hmetija* v T097, *lastina* 'posestvo' v T300, *maseljč* 'majhen grunt' v T155, *posestvo* v T136, T234, T313, T372, T386, *virstvo* v T388, *havženga* v T055 in T322 'majhna kmetijica', *huba* v T045 in nerelevantni opisni odgovor *so veliki kmetje* v T090.

Kot nerelevantni so kartirani odgovori *velika hiša* v T004 in T006, *paverška hiša* v T012 in T015 ter *pavrovška hiša* v T002 (prim. V129A.01).

Narečna asimilacija *km > xm* v besedi *kmetija* je označena z vijoličasto izofono. Z rdečo izofono je označena anaptiksa (drugotni *u* v sklopu *-km-* v T065, T074, T075, T078–T080 in drugotni *i* v sklopu *-km-* v T077).

Z zeleno izofono je označen razvoj *grunt > *grənt ≥ gərnt* v T233, T237, T244, T246, T248, T260 in T293.

4. Uporabljena dodatna literatura

Buccarella 2013; Dizionario 2011; DOF; Furlan 1998; Karničar 1990; Koletnik 2015a; Koletnik 2015b; Thesaurus 4

5. Primerjaj

SLA: V129A.01 *hiša* (2/2), V644.01 *gospodar* (1/131), V181.01 *kmet*; OLA: /; ALE: /; SDLA-SI II: 511; ALI: /; ASLEF: 6109; HJA: /; ÚMNYA: /

6. Etnološka osvetlitev

Kmetija je enota kmečke zemljiške posesti in poljedelsko-živinorejski gospodarski obrat na rodbinski podlagi. Cela kmetija je nekoč pomenila posestvo z okrog 20 hektari zemlje; ustrezala je vzdrževanju povprečne kmečke družine in zmogla predpisane obveznosti. Delitev kmetij zaradi dedovanj in drugih razlogov, rodovitnost tal, nadmorska višina in lega kmetije v prostoru (prisojna ali osojna lega) so izoblikovali predstave o velikosti kmetij, kar pa se razlikuje od pokrajine do pokrajine in glede na različne družbeno-upravne ureditve. Načeloma naj bi mala kmetija obsegala do 5 hektarov (na bogatejših ravninskih območjih do 10 hektarov), srednja kmetija od 5 do 10 hektarov (na ravninskih območjih 10 do 20 hektarov), velika ali cela kmetija naj bi imela nad 10 hektarov (na bogatejših ravninskih območjih nad 20 hektarov). V rodovitni in večinoma ravninski Horjulski dolini (z izjemo gozdnih površin) so bile predstave o velikosti kmetij odvisne od števila glav živine, in sicer naj bi mali

kmet imel od 2 do 10 glav goveje živine in enega konja, veliki kmet pa nad 10 glav živine in vsaj dva konja. Glede na čas, prostor, gospodarsko usmerjenost in vrsto poseljevanja se posamezne kmetije združujejo v strnjena, razložena ali raztresena naselja ali ostajajo samotne kmetije, ki so enodružinski kmetijski obrati zunaj strnjene naselja, pogosto več kilometrov daleč od prvih sosedov.

Kmetijo sestavljajo zemljišča in stavbe (stanovanjske hiše, preužitkarske hiše za ostarele sorodnike, koč, bajte, viničarije za podnajemnike in delovno silo, gospodarska poslopja z osrednjim hlevom, podom, skednjem, kozolcem, kaščo, kletjo, različnimi sušilnicami (za sadje, hmelj, lan) in vinsko kletjo, v alpskem svetu h kmetiji spadajo tudi na planinah postavljeni pastirski stanovi in živinske staje, hlevi). Od zemljišč kmetijam pripadajo dovozne poti, stavbna zemljišča, vrtovi (zelenjavni, okrasni, sadni), njive, travniki, pašniki, vinogradi, gozdovi in druga zemljišča (kamnolomi, glinokopi idr.).

Na Slovenskem so se izoblikovali naslednji tipi kmečkih domov: enotni ali stegnjeni (bivalni in gospodarski prostori so pod skupno streho, povsod po Slovenskem), gručasti (stavbe so razvrščene pravilno, tj. pod pravim kotom, v velikem delu osrednje Slovenije, ali nepravilno, kar je prevladujoče v hribovitem svetu in pri samotnih kmetijah), vzporedni (stanovanjska hiša in gospodarske stavbe so postavljene vzporedno, npr. na Sorškem polju, v Spodnji Savinjski dolini, ponekod na Dravskem in Ptujskem polju), na vogel ali v koleno (hiša in gospodarsko poslopje sta postavljena pravokotno pod skupno streho, npr. v severovzhodni Sloveniji), v ključ (na obcestno hišo se v pravem kotu naslanjajo gospodarska poslopja, npr. v severovzhodni Sloveniji), štirikotni (vsaj tri stavbe in en povezovalni zid (lesa) z vhodom oblikujejo zaprto štirikotno dvorišče, t. i. dvori v Beli krajini).

Prim.: SEL 2004; Vilfan 1991

7. Skica

